

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРІЇ ДЛЯ ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ
ЦІННОСТЕЙ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ

Кваліфікаційна робота (проєкт)

на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”

Виконала: здобувачка 2 курс 07-241М групи
Спеціальності 014.03 Середня освіта (історія)
Петрушко Тетяна Федорівна

Керівник к.іст.н., доцент Кузовова Н.М.

Рецензент к.і.н., доцент Макієнко О.А.

Івано-Франківськ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Історіографія питання.....	6
1.2. Джерельна база.....	9
1.3. Методи дослідження.....	10
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ	12
2.1. Поняття громадянської компетентності в шкільній освіті.....	12
2.2. Складові громадянської компетентності на уроках історії.....	18
2.3. Вміння протистояти маніпулятивним впливам як важливий елемент громадянської свідомості учнів та уроки історії.....	24
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ)	28
3.1 Форми і методи проведення уроків та виховної роботи у формуванні громадянської компетентності.....	28
3.2. Основні напрямки патріотичного виховання на уроках історії.....	35
3.3 Формування медіаграмотності та критичного мислення учнів старшої школи як складові громадянської компетентності під час уроку історії.....	38
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48
ДОДАТОК	54

ВСТУП

Актуальність дослідження. Формування громадянської компетентності старшокласників представлена різноманітністю теоретичних підходів до вирішення цієї проблеми. Конституція України, Закон України «Про освіту» (ст. 50), Державна національна програма «Освіта» (Україна 21 століття), «Концепція громадянського виховання особистості в контексті розвитку української мови», Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття розкривають основне завдання формування громадянськості підростаючого покоління, розвитку його самостійності та самостійності, а також активізації процесів національної самоідентифікації, підвищення авторитету громадян, їх належне ставлення до державних інституцій і вказівок влади, дотримання законів і критичних стандартів [23, 132].

У концепції «Нова українська школа» як пріоритетні напрямки освіти виділено перехід на нові стандарти освіти та впровадження компетентнісного підходу. Тому розвиток компетентнісних умінь учнів у процесі навчання в ЗСО, особливо на уроках історії, є сьогодні неабияк актуальним. Застосування компетентнісного підходу у організації навчального процесу посилює ефективність виховання чесних, свідомих громадян і патріотів України, готових до самореалізації, постійного саморозвитку та самовдосконалення, прояву активної громадської позиції [33].

«Під час навчання у загальноосвітній школі в учня має сформуватися певна готовність до дорослого життя, а також набір якостей, так би мовити життєвий навик, який має дати молодій людині здатність орієнтуватися в сучасному суспільстві та швидко реагувати на вимоги суспільства, адаптуватися та ефективно й успішно реалізовувати себе за дверима школи. Загальні компетентності можна набути при вивченні будь-якої дисципліни, Для формування громадянської компетентності особливого значення набувають предмети суспільно-гуманітарного циклу, зокрема історії» [6, 21].

«Значну роль у формуванні громадянської компетентності відіграє старша школа, яка розширює знання учнів про процеси та явища суспільного життя, права та основи суспільного буття, сприяє формуванню громадянської позиції людини та її суспільно-політичних орієнтацій. На цьому етапі формується готовність захищати свої права та права інших людей, будувати індивідуальну та колективну діяльність. Спрямованість освіти на формування особистості, її громадянської компетентності вимагає істотних змін як у змісті, так і у формах навчання історії» [23, 132].

Одним із центральних педагогічних завдань шкільної історичної освіти є формування громадянської компетентності як сукупності відповідних якостей, властивостей і життєвих навичок особистості. Водночас, враховуючи недостатню увагу до даного питання з боку як науковців, так і державних органів, окреслена тема потребує більш детального дослідження, що актуалізує тему нашої роботи.

Об'єктом дослідження є навчальний процес учнів закладу загальної освіти під час уроків історії.

Предмет дослідження – особливості процесу формування громадянської компетентності під час вивчення історії учнями старших класів.

Мета роботи – надання теоретичної характеристики та шляхів формування громадянської компетентності учнями старших класів на уроках історії.

Відповідно до мети були визначені такі **завдання**:

1. Розкрити поняття громадянської компетентності в шкільній освіті.
2. Проаналізувати складові громадянської компетентності на уроках історії.
3. Розглянути вміння протистояти маніпулятивним впливам як важливий елемент громадянської свідомості учнів та уроки історії.

4. Навести форми і методи проведення уроків та виховної роботи у формуванні громадянської компетентності

5. Виокремити основні напрямки патріотичного виховання на уроках історії.

6. Навести характеристику процесу формування медіаграмотності та критичного мислення учнів старшої школи як складових громадянської компетентності під час уроку історії.

Методи дослідження: під час написання роботи було застосовано комплекс теоретичних методів, зокрема, для вивчення передумов формування громадянської компетентності дитини, оцінки поглядів учених на поняття «громадянська компетентність» було застосовано такі методи дослідження як аналіз наукової літератури, синтез інформації. При обробці психологічної та педагогічної літератури, а саме для з'ясування особливостей формування медіаграмотності та критичного мислення здобувачів освіти було використано узагальнення, порівняння методичних даних.

Теоретичне значення роботи полягає в систематизації досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців щодо порядку, складових та факторів розвитку громадянської компетентності учнів старших класів.

Практичне значення дослідження полягає систематизації даних щодо ефективного розвитку під час уроків історії громадянської компетентності, формування медіаграмотності та критичного мислення учнів старшої школи як складових громадянської компетентності.

Апробація результатів дослідження. Результати досліджень, викладені у кваліфікаційній роботі, було апробовано в статті «Уроки історії як простір для формування громадянської компетентності здобувачів освіти».

Структура і обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатку.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія питання

Як зазначає Т. Мацейків, одним із центральних педагогічних і педагогічних завдань шкільної історичної освіти є формування громадянської компетентності як сукупності відповідних якостей, властивостей і життєвих навичок особистості [23, 132].

На думку О.А. Кучер, ознаками громадянської компетентності є властивості, які притаманні особі, такі як відповідальність та впевненість, виражені у вміннях критичного мислення, здатності співпрацювати для досягнення цілей і прийнятті рішень, ставлення до правил як до бажаних моделей поведінки, особиста відповідальність, толерантність та підтримка різноманітності. Авторка підкреслює, що на сьогодні найважливішою цінністю демократичного суспільства визнається людина, для якої демократія і громадянське суспільство є природним середовищем для задоволення особистих і суспільних інтересів. Життя вимагає від людини не лише громадянської активності, а й усвідомлення власної ролі та значення в житті суспільства та відповідальних дій відповідно до власних переконань та цінностей. За висновками вчених, намагання звільнитися від спадщини тоталітаризму в економіці, політиці та національній самовпевненості, особливо в Україні, через відсутність її формування соціальної системи не призводить до бажаного успіху цінностей, моделей і моделей поведінки, характерних для демократичної політичної культури. За цих умов особливого значення набуває громадянська компетентність, формування якої потребує підвищеної уваги учнів до цього завдання загальної середньої освіти.

Посилення виховної функції освіти, формування на уроках у школі громадянськості, працьовитості, моральності, поваги до прав і свобод людини, любові до Батьківщини, родини та природи слід вважати одним із найважливіших напрямків державної політики у цій сфері [16, с. 137].

Є. Мануйлов у своїй статті зазначає, що для формування громадянської відповідальності важливими є різні фактори впливу, такі як інформація, що створюється державними органами, політичними партіями, суспільством; ЗМІ та інші комунікаційні структури різних типів власності, які діють як посередники в розповсюдженні інформації; проекти, спрямовані на вплив на інформаційне та комунікативне середовище; діяльність громадських організацій; а також правові та організаційні рамки для функціонування суспільства і багато інших чинників [21, с. 113].

Аналіз розвитку поглядів Є. Мануйлова та О.Кучер на громадянську компетентність особистості свідчить про актуальність проблеми та необхідність пошуку ефективних засобів формування цієї компетентності в сучасних суспільних умовах [23, с. 134].

Як відомо, розбудова Української держави ставить на порядок денний надзвичайно важливе та актуальне завдання – формування справжнього громадянина та патріота Батьківщини. Лише безмежно віддані українській національній ідеї люди здатні відстояти незалежність і соборність України, вивести її з тимчасових соціально-економічних труднощів на шлях прогресу та процвітання.

На цьому тлі побудова нового демократичного гуманного суспільства, яке ґрунтується на високих національних і загальнолюдських цінностях, набуває передусім виховного характеру. «Особливо це стосується підростаючого покоління, якому в недалекому майбутньому доведеться відстоювати та примножувати здобутки нашої незалежності» [10, с. 2]. В умовах економічної кризи зараз відбувається інтенсивний процес соціальної та моральної деградації частини студентської молоді, надмірне захоплення негативними формами комерційного бізнесу та неповноцінною іноземною

культурою. Внаслідок цього послаблюються природні потреби в знаннях, втрачається інтерес до чесної праці, знецінюються духовні ідеали.

Як зазначено у Концепції громадянської освіти та виховання в Україні, учителі, усвідомлюючи свою підвищену відповідальність за якість патріотичного та громадянського виховання молодого покоління, масово віддані досягненню цієї головної мети. Вони свідомо пов'язують це з долею країни: перш за все з її безпекою, незалежністю та інтеграцією в Європейське співтовариство [10, с. 2].

У наш час компетентнісний підхід вивчається багатьма дослідниками (Н. Бібік, Л. Боголюбова, Т. Волобуєва, О. Пометун, Я. Равен, О. Сухомлинська, І. Тараненко, Г. Галаша, С. Шишов та ін.), які розкрили сутність поняття компетентнісного підходу в освіті, висвітлили шляхи та умови формування компетентностей учнів [11, с. 35]. Концепції та шляхи формування громадянської компетентності учнів аналізуються в працях Р. Даля, В. Зікратова, Г. Мюнклера, О. Пометун та Є. Слабунової. Роботи цих та інших науковців обґрунтовують можливість ефективного використання міждисциплінарного підходу у формуванні громадянської компетентності.

Сучасна суспільна дійсність по-новому ставить перед собою проблему формування громадянської компетентності особистості. Сьогодні його зрілість та громадянський стан визначаються не лише глибиною набуття цивільних прав, але й ступенем готовності до самостійної, відповідальної практичної діяльності.

Проте огляд науково-методичної літератури засвідчує, що як теоретико-методична складова процесу формування громадянської компетентності на уроках історії в учнів основної та старшої школи розроблена недостатньо.

Інноваційна значущість дослідження полягає в тому, що форми формування громадянської компетентності базуються на інноваційних технологіях навчання, які сприяють формуванню в учнів критично мислячої

особистості з високим рівнем громадянської свідомості, здатної приймати творчі рішення. Суспільство накопичує життєвий досвід, необхідний для ефективного соціального функціонування та реалізації своїх життєвих цілей і завдань.

Одним із найважливіших і актуальних завдань освіти в Україні сьогодні є створення умов для формування громадянина, виховання почуття громадського обов'язку, розкриття можливостей і задоволення особистих і суспільних інтересів. Підготовка молоді до активної участі в житті суспільства, навчання демократичним засадам та формування громадянських навичок у молодого покоління є необхідними складовими розвитку громадянського суспільства в Україні.

1.2 Джерельна база

За сучасних політичних та соціальних умов, у яких опинилось вітчизняне суспільство особливого значення набуває громадянська компетентність учнів, формування якої є завданням закладів загальної середньої освіти. Посилення виховної функції освіти, формування на уроках у школі громадянськості, працьовитості, моральності, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, любові до Батьківщини та родини вважаються одним із найважливіших напрямів державної політики у цій сфері. Пріоритетність вищезазначених пунктів відображено в нормативно-правових документах, а саме: Законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про середню загальну освіту» (2020 р.), Державному стандарті базової і повної загальної освіти (2011 р.), Національній стратегії патріотичного виховання дітей та молоді (2019), Зокрема, Концепція Нової української школи, прийнята в 2016 році, пояснюючи ідеологію змін в освіті, виокремлює громадянську компетентність як однієї з найважливіших передумов розвитку особистості. При цьому прийнята у 2021 році модельна навчальна програма для інтегрованого пропедевтичного курсу "Україна і світ: вступ до історії та

громадянської освіти" [44] спрямована на втілення ідей концепції Нової української школи та визначає приблизний порядок досягнення обов'язкових, загальних і конкретних освітніх результатів, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти. Ці результати відповідають визначеним орієнтирам для оцінювання в галузі історичної та громадянської освіти і орієнтовані на адаптаційний період учнів 5-6 класів.

Як зазначено у Концепції громадянської освіти та виховання в Україні, Патріотичне та громадянське виховання, в усіх його аспектах, сьогодні стало беззаперечним пріоритетом нашої освіти.

1.3 Методи дослідження

Під час написання даної роботи було використано різноманітні методи обробки даних з метою ретельного дослідження та аналізу процесу формування громадянської компетентності учнів під час уроків історії. Дослідницький підхід включає в себе як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження інформації. Так, для збору конкретних прикладів і аналізу висновків з них використано індукцію, а дедукція застосовувалася для встановлення загальних правил на основі конкретних спостережень. Для виявлення взаємозв'язків та важливих факторів формування громадянської компетентності було застосовано синтез інформації, в процесі чого було об'єднано результати наукових досліджень у галузі психології, соціології та інших дисциплін, щоб

Системний та структурний аналіз було застосовано для розуміння системи освіти та її впливу на громадянську компетентність. Структурний аналіз допоміг розкрити внутрішню логіку процесу формування цієї компетентності.

Порівняльний аналіз використано для зрозуміння різних підходів до викладання історії та їх впливу на громадянську свідомість.

В процесі дослідження застосовано абстрагування, щоб виділити ключові концепції та ідеї. Ідеалізація була використана для створення ідеального моделювання процесу формування громадянської компетентності.

В основі дослідження було застосовано міжгалузевий підхід. Наукові висновки та дані, отримані в галузі психології, соціології та інших наукових дисциплін, дозволили виявити особливості та ключові фактори, що впливають на формування громадянської компетентності учнів під час уроків історії.

Застосування даної методології дозволяє дослідити процес формування даних компетентнісних умінь та розробляти ефективні підходи до його покращення в освітніх системах.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

2.1 Поняття громадянської компетентності в шкільній освіті

У Законі України «Про освіту» зазначено, що «Реалізація мети повної загальної середньої освіти забезпечує формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішного життя» [23, с. 134]. Ці компетенції включають громадянські та соціальні навички, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, благополуччя та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав та можливостей. В Основах освітнього стандарту Нової української школи у переліку ключових компетентностей виділено компетентності для демократичного громадянства. Фактично йдеться про громадянську компетентність учнів у цілому, яка інтегрована в сукупність здібностей особистості і необхідна для її успішної самореалізації та соціальної взаємодії в демократичному суспільстві, що передбачає реалізацію компетентнісного підходу в освіті.

Як встановлено в Державному стандарті базової і повної загальної освіти, компетентнісний підхід – це спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, ієрархічно підпорядкованих центральній, загальнопредметній та предметній (галузевій) компетентностям.

Компетентність – це інтегрована здатність учня, набута в процесі навчання, що складається із знань, навичок, досвіду, цінностей і ставлень, які можуть бути повністю реалізовані на практиці. Ключова компетентність – це спеціально структурований набір характеристик (якостей) особистості, що

дозволяють їй ефективно діяти в різних сферах життєдіяльності та входить до загального змісту освітніх стандартів. Під громадянською компетентністю О. Пометун розуміє запоруку здатності людини активно, відповідально та ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розбудови демократичного суспільства [29, с. 18].

За визначенням, яке дає Т. Мацейків, громадянська компетентність – складне особистісне утворення, формування якого потребує певної системи набуття знань, умінь, навичок і ставлень [22, с. 54].

«Зокрема, зміст історичної освіти має забезпечувати ефективність трьох складових громадянської компетентності: пізнавальної, емоційно-ціннісної та дійово-процесуальної» [23, с. 134]. «Саме предмет історії створює фундаментальну основу для формування громадянських і соціальних навичок» [38].

Аналіз розвитку поглядів науковців на громадянську компетентність особистості свідчить про актуальність проблеми та необхідність пошуку ефективних засобів формування цієї компетентності в сучасних суспільних умовах [23, с. 133].

На цьому тлі побудова нового демократичного гуманного суспільства, яке ґрунтується на високих національних і загальнолюдських цінностях, набуває передусім виховного характеру. Особливо це стосується підростаючого покоління, якому в недалекому майбутньому доведеться відстоювати та примножувати здобутки нашої незалежності.

Патріотичне та громадянське виховання в усіх його аспектах сьогодні стало беззаперечним пріоритетом освіти. Учителі, усвідомлюючи свою підвищену відповідальність у цьому відношенні, віддані досягненню цієї головної мети. Вони свідомо пов'язують це з долею країни: перш за все з її безпекою, незалежністю та інтеграцією в Європейське співтовариство.

Сучасна суспільна дійсність по-новому ставить проблему формування громадянської компетентності особистості. Сьогодні її зрілість та громадянський стан визначаються не лише глибиною набуття цивільних

прав, але й ступенем готовності до самостійної, відповідальної практичної діяльності.

Проте огляд науково-методичної літератури засвідчує, що як теоретико-методична складова процесу формування громадянської компетентності на уроках історії в учнів основної та старшої школи розроблена недостатньо.

Інноваційна значущість дослідження полягає в тому, що форми формування громадянської компетентності базуються на інноваційних технологіях навчання, які сприяють формуванню в учнів критично мислячої особистості з високим рівнем громадянської свідомості, здатної приймати творчі рішення, а також накопичити життєвий досвід, необхідний для ефективного соціального функціонування та реалізації своїх життєвих цілей і завдань.

Одним із найважливіших і актуальних завдань освіти в Україні сьогодні є створення умов для формування громадянина, виховання почуття громадського обов'язку, розкриття можливостей і задоволення особистих і суспільних інтересів. Підготовка молоді до активної участі в житті суспільства, навчання демократичним засадам та формування громадянських навичок у молодого покоління є необхідними складовими розвитку громадянського суспільства в Україні. Громадянська компетентність – складне особистісне утворення, формування якого потребує певної системи набуття знань, умінь, навичок і ставлень. Сьогодні найважливішою цінністю демократичного суспільства визнається людина, для якої демократія і громадянське суспільство є природним середовищем для задоволення особистих і суспільних інтересів. Життя вимагає від людини не лише громадянської активності, а й усвідомлення власної ролі та значення в житті суспільства та відповідальних дій відповідно до власних переконань та цінностей. За висновками вчених, намагання звільнитися від спадщини тоталітаризму в економіці, політиці та національній самовпевненості, особливо в Україні, через відсутність й формування соціальної системи не

призводить до бажаного успіху цінностей, моделей і моделей поведінки, характерних для демократичної політичної культури. «За цих умов особливого значення набуває громадянська компетентність, формування якої потребує підвищеної уваги учнів до цього завдання загальної середньої освіти» [22, с. 51]. Посилення виховної функції освіти, формування на уроках у школі громадянськості, працьовитості, моральності, поваги до прав і свобод людини, любові до Батьківщини, родини та природи слід вважати одним із найважливіших напрямків державної політики у цій сфері [22, с. 51].

Громадянська компетентність є однією з ключових навичок формування громадянина, що включає його здатність активно, відповідально та ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного громадянського суспільства [27, с. 66-72].

У структурі почуття громадянськості дітей старшого шкільного віку виділяємо когнітивний, ціннісний, діяльнісний, процесуальний та особистісний компоненти, які чітко взаємодіють у реальному навчально-виховному процесі та формують системну цінність [31, с. 34].

За структурою розроблено критерії формування громадянськості, які складають зміст громадянської компетентності. Основними з них є: усвідомленість і міцність знань про державу, людей, правила колективного життя в суспільстві, культурні норми, правила, моделі поведінки, демократичні свободи; оволодіння громадянською культурою; здатність до розуміння та співпраці; самостійність у виконанні доручених завдань.

Основними причинами низького рівня розвитку громадянських знань, умінь і навичок школярів є:

1. Недостатній рівень сформованості громадянських навичок.
2. Відсутність у деяких учнів бажання виконувати творчі завдання.
3. Низька забезпеченість вчителів сучасними методичними матеріалами.
4. Низька громадянська освіченість батьків і суспільства загалом [43].

Ефективність громадянського виховання школярів забезпечується обов'язковим дотриманням таких основних принципів виховання і навчання:

науковість, національна свідомість та український патріотизм, історизм, людяність, демократизм, культурознавство, активність та ініціатива.

Процес формування громадянськості школярів ефективно здійснюється за дотримання певних педагогічних умов: осмислення громадянських понять, їх трансформація у погляди, переконання, звички; проведення занять «Я і Україна» з елементами інноваційних технологій; Використання потенціалу народної освіти та краєзнавчого матеріалу.

Важливо знати основні поняття у сфері громадянської освіти.

Ключовими поняттями є:

– громадянська освіта – освіта, спрямована на формування знань про права та обов'язки та пов'язана з формуванням суспільно-політичної компетентності особи в публічній сфері, яка насамперед включає політичну, правову та економічну освіта та здатність керуватися відповідними знаннями в умовах докорінної перебудови суспільства [38, с. 116];

– громадянська компетентність є однією з ключових компетенцій особистості, яка включає її здатність здійснювати політичний аналіз і судження, навички шукати та розуміти інформацію, використовувати медіа та комунікацію для участі в публічних дискусіях і при прийнятті рішень [23, с. 134].

Громадянське виховання має бути спрямоване на формування в учнів громадянської свідомості, яка допоможе їм краще опанувати складні процеси суспільного життя, вибору життєвих цінностей, позицій тощо, сприятиме адаптації до стрімкого розвитку сучасного інформаційного суспільства, що відображено в державних освітніх стандартах та навчальних програмах основної та старшої школи. Одним із головних завдань сучасної освіти в Україні, на думку О.І. Пометун створення умов для формування особистості, для якої демократичне громадянське суспільство є центром розвитку її творчих можливостей та задоволення особистих і суспільних інтересів [29, с. 18].

Вітчизняні дослідники Ткаченко О., Грукач В., Ткаченко Т. зазначають, що підвищення інтересу до політичної освіти в Україні тісно пов'язане із суспільними процесами: змінами геополітичної карти світу; відродження демократій; створення нових демократичних урядів і політики; зміни суспільної свідомості; висвітлення загальнодемократичних цінностей; реформи в соціальному, економічному та політичному житті; реформи в системі освіти тощо [38, с. 116].

Особливе значення у розвитку громадянської компетентності учнів надається освітньому процесу, який відбувається через різноманітні навчальні заходи, такі як позакласні виховні години, навчальні проекти тощо [2, с. 31].

Наголошуємо, що громадянська компетентність може повноцінно розвинути лише в реальній життєвій ситуації, оскільки, як і будь-яка інша компетентність, вона не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації – вона органічно поєднує в собі мобілізацію знань, умінь і бажаних форм поведінки в умовах конкретної діяльності. При цьому компетентна людина використовує ті стратегії, які для неї найбільш прийнятні для виконання певних завдань. О. Пометун окреслює громадянську компетентність як одиницю знань, умінь і навичок, яка визначається рівнем розвитку громадянського суспільства та характером його взаємодії з державою.

Під громадянською компетентністю О. Пометун розуміє здатність, здатність особи активно, відповідально та ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки для розвитку демократичного суспільства [13, с. 45].

У науковій літературі з даної проблематики поширена думка, що громадянська компетентність особистості – це сукупність готовності та здібностей, які дозволяють їй активно, відповідально та ефективно реалізовувати комплекс прав і свобод, а також застосовувати знання громадянського змісту на практиці. Зазначимо, що готовність – це засвоєння

індивідом знань, умінь, мотивів, цінностей і здібностей, його активний стан, установок на певну модель поведінки та мобілізація на виконання певних завдань. Але ми розглядаємо здібності як, з одного боку, природний соціальний талант людини, а з іншого – як її суспільну продуктивність. Проявами громадянської компетентності є такі притаманні людині якості, як відповідальність і впевненість у собі, що виявляються в здатності критично мислити, здатності спільно працювати для досягнення мети та приймати рішення, ставленні до правил як до бажаної моделі поведінки, особистісному відповідальності і толерантності і плюралізм [8; 16, с. 103].

Ми підтримаємо поширену в літературі науковцями та викладачами думку про те, що громадянська компетентність – це готовність і здатність особистості діяти активно та ефективно відповідно до демократичних принципів та громадянської позиції. Це передбачає наявність у студентів певної життєвої позиції, а також внутрішньої готовності її реалізувати.

2.2 Складові громадянської компетентності на уроках історії

Громадянська компетентність, як одна з ключових компетенцій особистості, включає її здатність аналізувати та формувати політичні судження, здатність і навички досліджувати та розуміти інформацію, використовувати медіа та комунікацію для участі в публічних дискусіях і процесах, здатність робити демократичні рішення, вживати заходів [43, с. 51].

Т. Смагіна зазначає, що компетентність людини у громадянській сфері включає її громадянську відповідальність, здатність спільно з іншими приймати рішення та реалізовувати їх, проявляти толерантність, гармонійно поєднувати особисті інтереси з потребами власної компанії та суспільства, відповідає брати участь у функціонуванні демократичних інститутів з метою демонстрації потреби в актуалізації та реалізації власного особистісного потенціалу.

Тут варто виділити наступні важливі моменти:

1) Ключова компетентність (а саме громадянська компетентність) характеризується здатністю людини ефективно здійснювати складні багатофункціональні, багатопредметні та культурно відповідні види діяльності для вирішення проблем;

2) Громадянська компетентність ґрунтується на громадянських цінностях, до яких належать ідеали, переконання та відповідна моральна позиція особистості;

3) формування громадянської компетентності як готовності до діяльності в освітньому процесі може відбуватися лише завдяки спільним діям учителя та учнів;

4) Тісно пов'язані між собою компоненти громадянської компетентності формуються комплексно, тому завдання школи – створити умови для набуття учнями цього комплексу знань, умінь і ставлень. (Виховання громадянської свідомості, навичок критичного оцінювання інформації, відстоювання особистих ціннісних орієнтацій як передумова громадянської свідомості здобувачів освіти) [31, 34; 25].

У державному стандарті шкільної освіти у розділі «Громадянсько-історичне виховання» пріоритетними є такі риси особистості дитини старшого шкільного віку, а саме:

1) бере участь у розв'язанні проблем класу, сім'ї (обирає варіанти розв'язання задач, бере участь у корисних справах у сім'ї, класі);

2) осмислює громадсько-політичне життя (розповідає про Україну, про Батьківщину, знає державні символи, шанобливо до них ставиться);

3) співпрацює з іншими людьми (домовляється про правила, дотримується їх, пояснює, чому це важливо);

4) спирається на історичний час (визначає послідовність подій, знає приклади культурно-історичної спадщини).

Виходячи з цього, метою роботи педагогічного колективу є:

- Активізація виховної роботи, спрямованої на розвиток почуття патріотизму в учнів старших класів;
- формування особистості, патріота України, що усвідомлює свою приналежність до сучасної європейської цивілізації;
- розвиток особистості на основі духовності, моральності, толерантності;
- виховання спадкоємця духовної спадщини українського народу;
- виховання шанобливого ставлення до державних святинь, української мови та культури, історії та культури народів, які проживають в Україні;
- формування необхідних навичок для життя в 21 столітті.

Аналіз джерел із досліджуваної проблеми дав змогу виділити наступні критерії та показники сформованості громадянської компетентності:

- когнітивний критерій, що проявляється у сформованості вміння учнів актуалізувати та застосовувати громадянські знання як ресурс у навчальній та освітній діяльності, вміння діяти у різних життєвих ситуаціях, загальна поведінка, оцінки.
- знання про історичні досягнення, культурні цінності, найвидатніші твори літератури та мистецтва, про традиції та звичаї українського народу;
- знання таких цінностей, як права людини, свобода, справедливість, демократія;
- уміння орієнтуватися в суспільно-політичному житті на основі знань про суспільство, владу, державу, політику, способи реалізації та захисту прав і свобод людини, правосуддя;
- знання про механізми реалізації громадянина в історичному та сучасному суспільствах у межах права;
- знання принципів, процесів і регуляцій соціальної взаємодії.
- аксіологічний, що виявляється у формуванні в учнів таких навичок: громадянської впевненості в собі, громадянської гідності, що

ґрунтується на цінності народу, його історії, культури, свідомості громадянської свідомості;

- гордість за досягнення власного народу порівняно з іншими народами;

- захоплення самобутністю, неповторністю культури, традицій, історії народу, бажання та готовність зберегти національну самобутність, протистояти глобалізації; почуття приналежності до свого народу та віри в духовні сили власного народу, його майбутнє;

- процесуальний критерій громадянської компетентності, а саме виявлення упередженої та маніпулятивної інформації;

- інформаційні та комунікаційні навички учнів, що включають здатність критично оцінювати та ідентифікувати маніпуляції електронних ЗМІ з соціально значущою історичною інформацією, критичне ставлення до інформації з різних джерел, відповідальне використання ЗМІ.

- інформаційна та цифрова обізнаність, виявлення маніпуляції соціальною та історичною інформацією при аналізі повідомлень електронних ЗМІ;

- соціальна та громадянська компетентність, а саме здатність критично аналізувати джерела масової інформації для протидії деструктивним та маніпулятивним методам впливу, знаходити переконливі історичні приклади вирішення конфліктів [35, с. 153].

Як видно з аналізу джерел, у процесуальному критерії вчені виділяють не лише спеціальні діяльнісні здібності учнів, а й оперативні вміння та навички. Серед них: комунікативні навички, які складаються з навичок взаємодії, ефективної комунікації та самостійного та колективного прийняття рішень у рамках демократичних процедур; уміння працювати з інформацією, а саме: збирати необхідну інформацію з різних джерел; Самостійно та спільно аналізувати інформацію, оптимально та ефективно її застосовувати; формулювати, висловлювати та аргументувати власну позицію.

Переходимо тепер до структури громадянської компетентності. У сучасній літературі до проблеми громадянської компетентності існують різні підходи. У нашій статті ми розглянемо деякі з них. О. Ткаченко уявляє собі громадянську компетентність як таку, що складається з ціннісних, соціокультурних, професійних і морально-етичних елементів. На думку дослідника, саме знання, уміння та навички є мотивацією індивідуальної та групової діяльності людини [38, с. 116-117].

О. Пометун визначає компоненти громадянської компетентності як когнітивні (знання, уявлення), діяльнісні (уміння та навички), ціннісно-мотиваційні (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання тощо), процесуальні, техніко-процесуальні чи особистісно-творчі (сфера самореалізації). Подібні визначення структури громадянської компетентності можна знайти і в інших наукових працях, де її елементи описуються, наприклад, як знаннєва, ціннісна, діяльнісна та процесуально-особистісна [31, с. 34].

Сучасне суспільство гостро потребує обізнаної та компетентної людини, здатної самостійно приймати рішення та відповідати за власні дії. Важливим інститутом, який може забезпечити еволюційну зміну ментальності та створити умови для формування особистості громадянського суспільства, є державна система освіти, яка відповідає за соціалізацію особистості. Тому одним із центральних освітніх завдань сучасної освіти є розвиток громадянської компетентності особистості. На думку В. Кременя, сучасна освіта – це безперервний процес, який слід розглядати як «культурний спосіб життя сучасної людини». Воно відображає ступінь активності його суспільної позиції, глибину інтелекту та культурного розвитку громадянське виховання», де йдеться: «Виховання, спрямоване на реалізацію української національної ідеї, виховує громадянина і патріота України, виховує любов до українського. мова і культура, повага до національних традицій» [6, с. 21]. Крім того, в документі зазначено, що громадянська освіта є «аналогом державної освіти». Її мета – формування

гармонійно розвиненої особистості, здатної органічно поєднувати свої права та інтереси з правами та інтересами довкілля, нації та держави, орієнтованої на найвищі національні права, духовні та культурно-естетичні цінності [23, с. 132]. Освіта, спрямована на виховання громадянина демократичного суспільства, має передбачати виховання поваги до Конституції, законів Української держави, прийнятих правових норм та необхідності їх дотримання, утвердження гуманістичної моралі та шанобливого ставлення до національного охоплюють культуру. формування почуття громадянської відповідальності та мужності й активності, поваги до таких цінностей, як свобода, рівність, справедливість, а також фізичної досконалості та високої художньо-естетичної освіченості. Весь навчально-виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах має бути пронизаний різними аспектами формування громадянської компетентності особистості, а також визначатися: - гуманістичним підходом до навчання та виховання; - вибір форм навчання, які сприяють виникненню та підтримці інтересу до предмета, тим самим сприяючи глибокому засвоєнню уявлень у свідомості учнів; - використання сучасних педагогічних технологій, що сприяють формуванню в учнів активної життєвої позиції, комунікабельності та вміння працювати в колективі. Найефективніші варіанти реалізації зазначених навчальних завдань дають суспільствознавчі дисципліни, зокрема курс «Історія України». Ґрунтовне вивчення національної історії українського народу є запорукою формування національної свідомості громадянина незалежної України. Громадянська спрямованість історичної освіти полягає в «гуманізації» історії, висвітленні її «громадянського змісту», аксіологічної цінності історичних фактів, подій, явищ і тенденцій суспільного розвитку. Спираючись на ці принципи, історія держави як навчальна дисципліна в загальноосвітньому навчальному закладі сприяє формуванню громадянина, здатності сприймати себе по відношенню до інших і розуміти, що пріоритети і цінності кожного повинні бути прийняті з урахуванням інтересів окремої особи, групи людей, нації. Така навчальна дисципліна, як історія України,

викладена в проблемно-хронологічному плані на основі сучасної вітчизняної та зарубіжної історіографії, надає старшокласникам можливість ознайомитись із соціально-економічним і політичним розвитком Батьківщини у 20-х і на поч. ХХ ст., проблеми етногенезу українського народу, характерні риси та особливості діяльності суспільно-політичних рухів, партій, об'єднань в Україні, багатовимірність історичного досвіду, уроки державотворення та становлення незалежності. Україна на сучасному етапі, її внутрішня та зовнішня політика тощо. Без цих знань неможливий процес формування національних цінностей [14, с. 47].

Спираючись на дослідження Т. Смагіної, зазначимо, що формування і розвиток громадянської компетентності учня передбачає удосконалення знань і наукових уявлень про взаємовідносини громадян і суспільства, громадянина і держави, взаємовідносини між людьми; способи діяльності, практичні навички, моделі поведінки, в яких виражається громадянська позиція; громадянські цінності та особистісне значення думки студента; досвід самостійного вирішення проблем приватного та громадського життя особи в громадянському суспільстві.

Вище зазначене, на нашу думку, призводить до формування активної громадянської позиції випускника нової української школи та сприяє його успішній самореалізації в умовах політичної та економічної свободи та свідомого вибору.

2.3 Вміння протистояти маніпулятивним впливам як важливий елемент громадянської свідомості учнів та уроки історії

Для забезпечення якісного захисту інформаційного простору України необхідно вжити заходів на законодавчому та нормативно-правовому рівнях, оскільки знищення таких складових інформаційної війни, як маніпулювання, підробки та пропаганда, має відбуватися на найвищому рівні державного регулювання.

До основних методів деструктивного інформаційного впливу зазвичай відносяться: фізичне блокування систем зв'язку та телекомунікацій, дезінформація, маніпуляція, інсинуація, пропаганда, диверсифікація громадської думки, залякування, психологічний та емоційний стрес, поширення чуток.

Зміст шкільного предмета «Історія України» має містити необхідні компоненти для формування зі здобувачів освіти гідних громадян, які володіють цінностями, громадянськими знаннями, прийнятними в суспільстві вміннями та способами дій, здатні протистояти маніпулюванню громадянською свідомістю. Відповідний потенціал освітнього процесу має бути реалізований через зміст уроків історії під час виконання спеціальних завдань за допомогою електронних освітніх ресурсів, навчальних текстів, ситуацій тощо [41, с. 12].

Водночас більшість «проблемних» тем шкільного курсу історії ранньомодерної України (наприклад, оцінки українсько-російського договору 1654 р. та російсько-української війни 1658–1659 рр., визвольної) покриті. Діяння гетьмана І Мазепи) важко назвати суперечливими, оскільки в українській історичній науці про них робляться одностайні висновки. Здебільшого нав'язана політиками дискусія стосується виключно тих моментів, які наш східний сусід трактує по-різному (І. Мазепа – зрадник, І. Виговський – авантюрист тощо). Але за умов єдиного інформаційного простору, хочемо ми того чи ні, ці питання теж стали предметом дискусії. Тож обов'язково виникне питання, чи здатний учитель давати поради з численними, часто провокативними та маніпулятивними інтерпретаціями, якими не гребують телебачення та інші ЗМІ; відкинути псевдонаукові інтерпретації, зрозуміти суть маніпулятивної підміни, чи здатна вона протистояти навіюванням постмодерністів про «некоректність» шкільних підручників з історії України та відсутність у них «основних відомостей про культуру іншого етносу». групи та відомості про взаємодію та взаємовплив української культури та культури інших народів» тощо.

За програмою «Історія України. Всесвітня історія» для 5–9. Оцінки загальноосвітніх навчальних закладів, соціально-громадянська компетентність - здатність критично аналізувати джерела масової інформації з метою протидії деструктивним та маніпулятивним методам впливу; знаходити переконливі історичні приклади вирішення конфліктів; працювати в групі, спілкуватися та будувати співпрацю, використовуючи власний та чужий досвід, особливо історичний

Виявляйте упереджену та маніпулятивну інформацію, пояснюйте упередженість та надавайте критичний аналіз. Зокрема,

- Інформаційні та комунікаційні навички тих, хто шукає освіту, включають здатність критично оцінювати та ідентифікувати маніпуляції електронних ЗМІ з соціально значущою історичною інформацією в процесі аналізу.

- Інформаційна та цифрова грамотність. Виявлення маніпуляції соціальною та історичною інформацією при аналізі повідомлень електронних ЗМІ; Визначте джерела та авторів інформації та надайте правильні посилання.

- Соціальна та громадянська компетентність. Здатність: Критично аналізувати джерела масової інформації для протидії деструктивним та маніпулятивним методам впливу; знаходити переконливі історичні приклади вирішення конфліктів;

Інформаційною зброєю російських пропагандистів є дезінформація, історичні міфи, маніпуляції історією, зокрема звернення до історичної пам'яті та так званого «славного минулого» тощо. В умовах інформаційно-ідеологічної війни формування медіаграмотності в учнів відіграє все більшу роль, зокрема здатність оцінювати та інтерпретувати історичні події, явища та процеси, а також розпізнавати маніпулятивний та пропагандистський зміст. Важливу роль у формуванні в учнів медійних навичок відіграє дослідницька робота з історичними джерелами, де фотодокументи мають

велике значення. Вони служать для аналізу та тлумачення конкретної історичної події, історичного процесу чи явища.

Нове покоління освітян і науковців має бездоганно володіти комунікаційними технологіями та вміти протидіяти деструктивним комунікаціям у сучасному суспільстві, міжнародних відносинах, зовнішній політиці та дипломатії, особливо маніпулюванню масовою свідомістю, формуванню викривленого інформаційного поля, використанню масової інформації. ЗМІ та соціальні мережі для пропагандистських кампаній, створення та поширення фейків та фейкових новин тощо.

У сучасному світі інформаційних технологій моніторинг та аналіз іноземних публікацій є дуже важливими для підтримки процесу демократизації. Вивчення змісту, стилю та оцінки аналітичних матеріалів видань дає змогу виявити методи маніпуляції та проаналізувати, як країну сприймають у світі, зокрема, прийняти найкращі управлінські рішення, коригувати і тим самим впливати на імідж. політики.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ)

3.1 Форми і методи проведення уроків та виховної роботи у формуванні громадянської компетентності

Зрозуміло, що формування певних якостей учнів, які б відповідали цим вимогам, неможливо за допомогою лише традиційних форм навчання, заснованих на репродуктивних методах. Сучасні технології навчання передбачають використання нетрадиційних форм та інтерактивних методів навчання. Основною вимогою до використання певних форм навчання є спрямованість на розвиток в учнів пізнавального інтересу, творчого потенціалу, пошуково-дослідницьких умінь, логічного, аналітичного та критичного мислення, а також уміння застосовувати набуті знання, уміння і здібності. Нестандартними уроками, які дають можливість суттєво поглибити зміст навчального матеріалу та позитивно впливають на формування практичних умінь і навичок, є музейні екскурсії (на місці, віртуальні). Екскурсійні курси можуть додати до загального курсу необхідний краєзнавчий матеріал – пізнай своє місто, район, село – тоді музей перетворюється на класну кімнату. Використання музейних колекцій у навчальному та навчальному процесі студентів має свої особливості. По-перше, значно активізується пізнавальна діяльність учнів. Освітні курси в музеї викликають певний інтерес і стимулюють допитливість студентів. По-друге, музейні матеріали розкривають живу історію та дають необхідні знання про повсякденну діяльність людей на різних етапах суспільного розвитку. По-третє, історичні пам'ятки активно впливають на розвиток

почуттів патріотизму та національної гідності, виховуючи в учнів та інших відвідувачів музеїв бажання пишатися власною історією [14, с. 47].

Доречним вважаємо метод навчальних проектів та низку інтерактивних форм роботи з учнями. Вчені Полат Є.С., Бухаркіна М.Ю., Моїсеєва М.В., Петров А.Е. залежно від виду діяльності виділяють наступні види навчальних проектів: дослідницькі, практико-орієнтовані, інформаційно-пошукові, рольові, творчі, навчально-пізнавальні. , соц. Водночас Є. С. Полат зазначає, що з огляду на мету формування активної громадянської позиції шкільної молоді доцільно застосовувати соціальні проекти, які дозволяють учням отримати певний соціальний досвід і громадянську активність, удосконалити навички соціальної взаємодії [31, 34]. Соціальні проекти вчений визначає як сукупність навчально-практичних дій студентів, спрямованих на вирішення конкретної соціальної проблеми громади. Це одна з форм навчання, яка відповідає громадянській активності та передбачає соціалізацію молоді. Тому найефективнішими з точки зору формування громадянської компетентності учнів різного віку ми вважаємо соціальні проекти, які використовують ІКТ. У такій діяльності навчання відбувається через виконання, яке реалізується через активне навчання, командну роботу, інтерактивні методи тощо, що значно покращує сприйняття учнями матеріалу у сфері громадянської освіти. Слід зазначити, що, окрім названих предметів, важливу роль у впровадженні політичної освіти в освітній процес відіграє міждисциплінарний підхід, який значно розширює можливості для формування громадянської компетентності та підвищення її рівня. серед студентів. Міждисциплінарний підхід – це сукупність усіх педагогічних прийомів і методів, об'єднаних контекстним підходом до викладання будь-якого предмета, незалежно від його змісту. Теми громадянознавства найчастіше входять до предметів гуманітарного циклу, наприклад, на уроках мови учням пропонуються творчі роботи за диктантами на теми громадянознавства [38, с. 116].

Окрім соціальних проектів, для виховання та розвитку громадянських якостей учнів важливим є сприяння розширенню шкільного самоврядування. Нарешті, студентське самоврядування – це форма організації життєдіяльності колективу студентів, яка забезпечує розвиток їх самостійності у прийнятті та реалізації рішень для досягнення суспільно значущих цілей. Метою учнівського самоврядування є виховання успішної, конкурентоспроможної особистості, формування в неї демократичної культури та відповідальності [36, с. 85].

Робота з формування громадянської компетентності включає всі види діяльності учнів: навчальну, ігрову, трудову, художню, спортивну, громадську.

Аналіз сучасної практики аудиторних та дистанційних занять свідчить, що вчителі використовують найрізноманітніші форми роботи з формування громадянської компетентності учнів: індивідуальні, мікрогрупові, групові (колективні) та класні, позакласні, позакласні.

Виховання маленького громадянина значною мірою залежить від учителя, творча педагогічна діяльність якого стає могутнім засобом виховання та всебічного розвитку особистості кожного учня. Успішність учня середньої школи залежить від умілого використання вчителями школи як традиційних методів: стимулювання активності та поведінки, усвідомлення громадянських цінностей суспільства, так і інтерактивних методів: евристичних бесід, творчого аналізу результатів навчання. спільна діяльність, ігрові ситуації, встановлення правил, співбесіди, створення вдалих ситуацій тощо.

Нова українська школа вносить зміни та є мініатюрою дорослого життя, знайомлячи школярів із безпечним середовищем. У класі діти вчать долати свої перші труднощі, організовувати своє маленьке суспільство, висувати кандидатів у представники класу та обирати органи самоврядування, створювати та узгоджувати правила разом, визначати їх цінність та намагатися працювати разом.

Розвиток громадянської компетентності учнів як організований процес відбувається під впливом різноманітних соціальних інститутів. Залежно від отриманої кваліфікації він отримує три ступені загальноосвітнього навчального закладу. У школі закладаються базові моральні цінності та норми поведінки, починається формування особистості, яка усвідомлює себе частиною суспільства і громадянином, розвиває комунікативні здібності дитини, дозволяє їй інтегруватися в суспільство, сприяє формування навичок спілкування та вирішення конфліктних ситуацій шляхом діалогу. Вирішення головного завдання школи – у розвитку творчого потенціалу старшого школяра – сприяє формуванню особистості, здатної працювати на благо власної країни [28, с. 143].

У цьому контексті слід відзначити, що Н. Драгомирецька та І. Матвеєнко правильно вказують на те, що громадянська відповідальність виникає з поєднання відповідальності та активності. Ця відповідальність зумовлена бажанням брати участь у спільному вирішенні завдань, при цьому громадянська відповідальність має особистісний та інституціональний аспекти, і її головна мета – створити конкретний вплив на взаємини між громадянським суспільством та державою. Таким чином, наголошується на важливості визначення методів формування громадянської компетентності та їхніх ціннісних характеристик, спрямованих на досягненні конкретних результатів [9, с. 258].

На уроках історії ключові навички учнів також можна формувати за допомогою різноманітних інтерактивних методів навчання, аналізу історичних подій, фактів і явищ, проведення аналогії між минулим і сьогоденням. У такій роботі учні повинні розуміти, що необхідно взяти найкраще з минулого і використати це в майбутньому, не повторюючи помилок, які призвели до несприятливих наслідків [43, с. 139].

При цьому важливо забезпечити цілеспрямований і системний підхід до проблеми формування громадянсько-соціальних навичок учнів; доповнювати та збагачувати зміст предмета новими аспектами, наближеними

до реального життя учнів та їх потреб як громадян. Важливе значення для підвищення ефективності навчання має вибір навчальних тем, у яких можна оптимально посилити громадянський зміст, відбір, координація та збалансованість навчальних матеріалів і методів, чіткий розподіл навчального часу тощо [11, с. 4].

Формування громадянсько-соціальних навичок учнів на уроках історії можна досягти ефективніше, якщо до плану уроку включити такі елементи, як робота в малих групах, проектна діяльність та аналіз життєвих ситуацій, рольові та імітаційні ігри, дискусії, дебати тощо [41, с. 22]. Включення елементів, спрямованих на формування даного виду компетентності, не заперечує методи навчання, характерні для історії, але вимагає обов'язкового впровадження на ці уроки інтерактивних методів, які дозволяють вільно обговорювати теми, викладати різні точки зору. і вираження передбачають захист власної позиції, постійне багатостороннє спілкування, в якому учні та вчителі є рівноправними партнерами. На таких уроках учні вчать аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначати власне місце в них і будувати свої життєві стратегії з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп, плідно співпрацювати з різними партнерськими групами і колективами, виконувати різні ролі та функції в команді, проявляти ініціативу, підтримувати та керувати стосунками з іншими, нести відповідальність за прийняті рішення та їх виконання, спільно визначати мету діяльності, планувати, розвивати та соціальні проекти. і стратегії реалізовувати індивідуальні та колективні дії та визначати мету спілкування, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вміти емоційно готуватися до спілкування з іншими.

Питання, пов'язані з формуванням громадянської компетентності учнів є важливою складовою шкільного курсу історії. Тема розвитку громадянської компетентності вивчається відповідно до державних стандартів освіти в рамках навчальних програм 5-11 класів. Зазвичай, вона розглядається протягом року в обсязі 30-40 годин.

На уроках історії учні формують громадянську компетентність, оволодіваючи навичками критичного мислення, розуміння значення прав і обов'язків громадян, аналізу історичних подій та їх впливу на сучасний світ. Вони вивчають ролі громадянського суспільства, демократії та прав людини в історії та сучасності. Ця тема сприяє розвитку активної громадянської позиції, здатності приймати участь у суспільних процесах та розуміти важливість збереження демократичних цінностей.

Викладання теми «Формування громадянської компетентності учнів на уроках історії» може бути ефективним завдяки різноманітним методам, прийомам та засобам, які можна розділити на пасивні, активні та інтерактивні. Ось деякі із них:

Пасивні методи:

Лекції: Використовуючи роботи відомих істориків, викладач має можливість провести лекції, в яких надати інформацію про важливі історичні події та їх вплив на формування громадянської свідомості українців.

Відео та аудіо матеріали: Використання документальних фільмів та аудіозаписів може допомогти учням краще зрозуміти історичні події та особливості їх формуючого впливу на тенденції розвитку країни та зміну світогляду українців.

Активні методи:

Дослідницькі завдання: Учні можуть досліджувати історичні факти, робити презентації та доповіді про важливі події або постаті, що вплинули на громадянську історію.

Групові обговорення: Організація дебатів або групових обговорень дозволяє учням висловлювати свої думки та аналізувати історичні етапи розвитку країни.

Інтерактивні методи:

Рольова гра: Учні можуть відтворити ключові історичні події або особистості, щоб краще зрозуміти їхні рішення та значення.

Проектна робота: Допоможе учням створювати власні проекти, які стосуються теми громадянської компетентності на основі джерел і літератури з викладання історії.

Цікаві завдання та джерела можуть включати створення графічних форм подання інформації для візуалізації історичних фактів, проведення інтерв'ю з людьми, які пережили важливі з точки зору даної проблематики історичні події, або створення мультимедійних презентацій. Важливо підштовхнути учнів до аналізу та рефлексії над історією для розвитку громадянської компетентності.

Тема "Формування громадянської компетентності учнів на уроках історії" вкрай важлива в шкільному навчальному процесі, і її вивчення має великий виховний потенціал. Історія, як предмет, допомагає учням розуміти базові причини історичних подій, розвивати критичне мислення та аналіз, а також відчувати свою громадянську приналежність.

Дослідження цієї теми сприяє формуванню учнів як активних членів суспільства, здатних критично оцінювати події, брати участь у громадському житті та дотримуватися демократичних цінностей. Історія розкриває важливі моменти минулого, які вплинули на сучасність, навчаючи учнів уникати історичних помилок та сприяючи розвитку громадянської відповідальності.

Дослідження цієї теми також підкреслює роль вчителів у вихованні громадянських якостей учнів. Вони мають можливість використовувати інноваційні методи та підходи для створення зацікавленості учнів у вивченні історії, сприяючи розвитку їх громадянських компетенцій.

Отже, виховання громадянської компетентності має велике значення для вивчення історії в школі та розкриття виховного потенціалу здобувачів освіти. Вона сприяє розвитку громадянських якостей учнів і формуванню їхньої свідомості як активних учасників громадянського суспільства. Освоєння такої інформації допомагає підготувати молодь до активного громадянського життя та сприяє будівництву сильнішого та більш гармонійного суспільства.

3.2. Основні напрямки патріотичного виховання на уроках історії

Наразі слід зазначити, що в рамках цього підходу реалізація політичної освіти може відбуватися на таких рівнях:

- рівень загальнотеоретичної репрезентації, на якому зміст освіти визначається у вигляді узагальненої системної репрезентація, структура та соціальні функції, соціальний досвід учнів з Допмагаючи вчителям професійні навички та в контексті спілкування в соціальних мережах, Інтернеті;

- рівень предмета, на якому реалізуються ті чи інші компоненти змісту політичної освіти, які мають специфічні функції в загальноосвітній освіті, характеристики яких визначаються окремо для кожного предмета і які водночас відповідають загальнотеоретичним поглядам на склад і структура змісту політичної освіти ;

- рівень засвоєння навчального матеріалу, при якому конкретний матеріал, що входить до змісту політичної освіти і призначений для засвоєння студентами, закріплюється в освітніх програмах і закріплюється в підручниках, педагогічних і дидактичних посібниках, включається до конкретного навчального курсу та ін.;

- рівень неформальної освіти, на якому адаптуються необхідні знання, набуті протягом життя та діяльності. Зазначені чотири етапи є основними складовими системи впровадження громадянської освіти в школах [2, с. 117].

Слід також зазначити, що програма з історії України в загальноосвітніх навчальних закладах має вчити учнів мислити, аналізувати, бачити історичні події та факти в їх розвитку та зв'язку тощо. до, врахування таких важливих позицій у змісті вітчизняної історії сприятиме вирішенню завдань формування громадянської компетентності учнів на уроках історії України.

1. Навчальна програма повинна містити певну систему історичних відомостей, засвоєних як аксіологічні, громадянські історичні знання, уміння та навички, в яких особистість оволодіває відповідними способами розумової діяльності.

2. У курсі мають бути розглянуті питання досвіду боротьби нашого народу за власну свободу і незалежну державу, його ставлення до світу, до людей, до самого себе. Тільки такий підхід може повною мірою забезпечити емоційно-ціннісний розвиток особистості учня в процесі навчання історії.

3. Викладання історії України має базуватися на розгляді історії ідей, концепцій і теорій як драми людей, що розгортаються в конкретній історичній та життєвій ситуації, а це дає можливість розвивати необхідні емоційно-емоційні навички для формування моральних та етичних впливів на учнів. Реалізація встановлених вимог до змістової побудови історії України в старшій школі потребує комплексної, ретельної та тривалої педагогічної взаємодії вчителя та учнів, спрямованої на відбір прикладів спілкування та пошук ефективних способів демонстрації досягнення духовної культури в суб'єктивному житті людини, подолання негативних, аморальних поглядів, переконань і звичок, що увійшли в її свідомість і поведінку, на формування громадянської компетентності особистості тощо. Формування громадянської компетентності старшокласників відбувається на уроках історії через:

1) фазу свідомості, яка включає вивчення історичного матеріалу, виявлення причинно-наслідкових зв'язків та історичного значення подій, усієї їх повноти та протиріччя;

2) рівень досвіду, який дає моральну оцінку історичного змісту з точки зору а) загальнолюдських цінностей; б) включає національні цінності; групові та ін., до особистісних (історична особистість або окрема особа, яка проявилася в певній історичній ситуації). На відміну від конкретно-історичної оцінки, моральна оцінка містить не тільки раціональну, а й емоційну складову.

На цьому етапі емоції виявляють важливість морального аспекту історичного матеріалу для: а) всього людства; б) за національність і особистість учня як носія цієї національності; в) для групи людей і для особистості як «члена цієї групи»; г) для конкретної історичної особи та інших людей. Реальність досвіду, залежно від зайнятої позиції (ролі), є «каналом», через який об'єктивні культурні цінності із зовнішнього світу потрапляють у світ.

Внутрішній світ «тече» і переживається як особистий і значимий. Етап готовності, що передбачає естетичну чи особисту оцінку історичного матеріалу. З одного боку, це характеризується тим, що учень підходить до оцінки історичного факту, події з точки зору власної системи цінностей, водночас усвідомлює моральні, пізнавальні та естетичні аспекти особистості. історичний факт у їх взаємозв'язку, виділяє в історичному матеріалі цінності загальнокультурного характеру і переживає його як особистісно значиме. Виникає ціннісне ставлення до тих чи інших явищ минулого та сьогодення, яке характеризується готовністю старшокласників прийняти свідоме та відповідальне рішення в ситуації вибору. Система таких ціннісних установок репрезентує ціннісні орієнтації особистості учня, з іншого боку, третій рівень характеризується тим, що на цьому рівні учні мають достатній рівень впевненості в собі та прагнення до самовизначення та самовизначення організації. У зв'язку з цим вивчення історичного матеріалу дає старшокласнику можливість не тільки пізнати духовні цінності людства, відчувати їх як такі, а й усвідомити себе як особистість, яка має власні погляди, переконання, ідеали тощо, тобто у нього є власна система цінностей, яку він може реалізувати вільно та відповідально. Зазначені етапи формування ціннісних орієнтацій багато в чому умовні, оскільки в реальному навчальному процесі при вивченні будь-якого історичного факту учень має пройти саме ці етапи, інакше історичний матеріал сприйматиметься ним просто як запам'ятовування інформації, а її історичний, моральний та естетичний зміст залишиться поза свідомістю та досвідом учня.

3.3 Формування медіаграмотності та критичного мислення учнів старшої школи як складові громадянської компетентності під час уроку історії

Вивчення впливу інформації з різних медіа на дітей і підлітків, доросле населення, а також шляхів захисту від маніпуляцій і пропаганди є на сьогодні однією з найактуальніших педагогічних проблем. Особливо вразливою категорією щодо негативного впливу ЗМІ є діти.

Медіаграмотність є результатом медіаосвіти, у структурі якої виділяють такі компоненти:

- навчання медіа, що включає знання про медіа, їх історію та механізми дії;
- навчання через медіа завдяки вмілому використанню їх у повсякденному житті;
- вивчення мови ЗМІ, її традицій, символів; створення власних комунікаційних продуктів

Хоча проблема медіаосвіти є актуальною в суспільстві, особливо в навчальних закладах, сьогодні багато батьків, учнів та студентів недостатньо усвідомлюють її цілі та завдання. Вміння грамотно впроваджувати медіаосвіту необхідно вчителям школи. Сьогодні, як зазначає О. І. Янкович, у добу інформаційного суспільства ми мусимо визнати, що засоби масової інформації залишаються поза межами свідомості та оволодіння сучасними технологіями, методами та прийомами протидії медіа-загрозам з боку дітей та дорослих [43, с. 121].

На думку Ю. Шпаляренко вміння досліджувати конкретні ситуації; всебічно аналізувати отриману інформацію і ефективно вирішувати проблеми, аналізувати, порівнювати, оцінювати, шукати оптимальні шляхи їх

розв'язання, і, відповідно, навички самостійного прийняття рішень і розуміння їх наслідків є ознаками сформованого критичного мислення [42, с. 111].

Науковиця О. Станіченко вважає важливими якостями критичного мислення також здатність аналізувати інформацію, зібрану з різних джерел, на предмет її достовірності, точності та корисності для вирішення поставленої проблеми; обговорювати проблему, що розв'язується, чітко й виважено висловлювати власні думки, аргументовано доводити власну точку зору, звертати увагу на точку зору іншого й рахуватися з нею; розпізнавати суперечливі дані, судження, аргументи, розпізнавати і виправляти помилки в мисленні інших людей і розпізнавати їх у своєму [37].

Критичне мислення вчені визначають як самостійний спосіб мислення, що характеризується активністю, цілеспрямованістю, самостійністю, дисциплінованістю та рефлексивністю, що передбачає розвиток здібностей людини в процесі навчання: виявлення проблем, аналіз, синтез та оцінку інформації, черпання з будь-яких джерел, пропонувати й оцінювати альтернативи, вибирати варіант вирішення проблеми або власну позицію щодо неї й обґрунтовувати свої погляди, приймати свідоме рішення й діяти.

Навчаючи критичного мислення, ми дозволяємо учневі не сприймати певну точку зору, думку – і це є нормою, адже наше завдання – навчити дітей формувати власну позицію щодо інформації, поданої в програмовому матеріалі, виходячи зі свого потреби. При цьому набуваються навички дискусійного спілкування учнів класу з учителем, що дозволяє вдосконалювати процес мислення. Спираючись на попередні дослідження даної теми, можна визначити шляхи формування критичного мислення старшокласників, оскільки вивчення інтегрованого курсу «Громадянська освіта» передбачає:

- навчання критичного мислення та читання;
- навчання вмінню задавати запитання;
- навчитися користуватися різними джерелами інформації;

- формування вміння аргументувати конструктивні висловлювання;
- формування вмінь і навичок ведення дискусії та суперечки.

Як зазначав учений О. Техніки критичного мислення остаточно розкривають творчий потенціал учнів. Використання технології розвитку критичного мислення на уроці призводить до гарних результатів учнів у розвитку самостійності мислення та підвищення рівня їх навчальних досягнень. Ефективність уроку прогнозується вже на етапі його підготовки вчителем, який планує навчальний процес, обирає та рекомендує відповідні методи, прийоми та стратегії для успішної реалізації цілей уроку. Якість навчання критичного мислення йде рука об руку з системністю та плануванням. У цьому випадку ми маємо ефективність цього процесу. Хочемо наголосити, що критичне мислення – це не звичайне запам'ятовування навчального матеріалу. Йдеться не про творче чи інтуїтивне мислення, а про ясність, точність, конкретність, ретельність, сенс, послідовність, фундаментальність, оціночне чи виважене судження, класифікацію, прийняття, розуміння принципів.

Важливо розуміти, що всі ці навички розвиваються поступово – це результат щоденної тандемної роботи учня та вчителя. Наша мета – створити певні умови, які зможуть спонукати та стимулювати старшокласників до розвитку критичного мислення [15, с. 261].

Тому успішне використання критичного мислення на уроках громадянської освіти в загальноосвітніх школах призводить до позитивних результатів у розвитку таких умінь і навичок, як аналізування отриманої інформації; чітко та виважено висловлювати власні думки, відстоювати власну точку зору, поважати чужу та рахуватися зі своєю; Розпізнавати суперечливі дані, судження, аргументи, розпізнавати і виправляти помилки в аргументах інших і розпізнавати їх у своїх [15, с. 261].

Розвиток критичного мислення – важливе завдання шкільної освіти сучасності. Формальне сприйняття школярами готового матеріалу не дає

можливості набути навичок критичного мислення, а отже, і якісних знань у дорослому віці.

Критичне мислення означає комплексну наукову оцінку позитивних і негативних властивостей явищ дійсності. Деякі вчені визначають критичне мислення як наукове мислення, суть якого полягає в прийнятті ретельно зважених і обдуманих рішень щодо достовірності твердження: чи слід нам прийняти його, відкинути чи відкласти, і з яким рівнем впевненості ми повинні це робити. Таке мислення характеризується керованістю, обґрунтованістю та цілеспрямованістю, тобто критичне мислення використовується для вирішення проблем, формулювання висновків, імовірнісних оцінок і прийняття рішень.

Розвиток критичного мислення є однією із ціннісних орієнтацій, закладених у державних стандартах середньої освіти. Критичне мислення – це міждисциплінарна навичка, яка розвивається під час вивчення таких предметів, як мова та література, математика та інформатика тощо. У навчанні критичне мислення є ключовим умінням, розвиток якого лежить в основі навчального процесу.

Медіаосвіта є надзвичайно актуальною складовою освітнього процесу та враховує гостру суспільну потребу молоді в медіаграмотності в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства. Формування у педагогів усвідомлення психолого-педагогічних особливостей соціалізації молоді в сучасному складному медіапросторі, розвиток особистісної медіакультури дітей різного віку та формування навичок перевірки фактів є невід’ємною складовою професійної компетентності вчителів. Медіаосвіта – це вимога часу, яка відкриває різноманітні можливості для розвитку молодої людини, її інтелектуально-творчого потенціалу, здатності до самостійного мислення. У рамках медіаосвіти розвивається вміння орієнтуватися в сучасних інформаційних потоках, підвищується медіакомпетентність учнівської та студентської молоді, змінюється їх позиція у сприйнятті різноманітних

медіатекстів – від пасивного сприйняття до критичного осмислення інформації.

Важливими складовими компетенцій сучасного вчителя є вміння навчити навичкам медіаіміунітету, сприяти ефективному засвоєнню учнями освіти вміння абстрагуватися від агресивного медіасередовища та шкідливих інформаційних впливів, формувати в них необхідні знання для збереження психічного здоров'я під час навчання. споживання для вдосконалення інформаційного продукту, фільтрації інформаційних потоків та розпізнавання прихованих деструктивних впливів у середовищі студентства та учнівської молоді. Водночас необхідно мати вміння аналізувати джерела інформації та звертати увагу на досвід експертів, відрізняти інформацію від контенту, фейків та інформаційної агресії в ЗМІ та соціальних мережах, розпізнавати небезпеку не лише в спотворена інформація, але також і в ізольованих Паніка, буде мати вирішальне значення.

Під час навчального процесу студенти ознайомлюються з основними правилами цифрової безпеки, розвивають уміння зберігати конфіденційність власних персональних даних, безпечно поводитися в мережі, розвивають базові навички академічної доброчесності та тренують цифрові (особливо інфоміадійні), психологічні та етичні навички Компетенції. Зараз Інтернет відіграє важливу роль у поширенні знань. Там ми знаходимо як наукову літературу, так і неправдиву, спотворену інформацію, яку називають «фейками». Причини привернення до них уваги криються в дизайні інтернет-контенту, в основі якого лежить прагнення до швидкого впізнавання.

Часто фейки поширюють люди, які не усвідомлюють, що інформація неякісна. Водночас фейки створюються з метою маніпулювання суспільством та свідомого поширення дезінформації. На сьогодні надзвичайно важливо готувати молодь до критично мислячих членів інформаційного суспільства, тому навчальні заклади мають бути належним чином оснащені сучасною комп'ютерною технікою, необхідною для

розвитку ІКТ, що має вирішальне значення для підготовки учнів до майбутнього.

Значне споживання медіа Контент для професійного та особистісного розвитку змушує навчитися правильно та критично сприймати інформацію з використанням медіапродуктів. Освітні програми навчальних закладів та багато публічно-просвітницьких проектів досліджують зміст, компоненти та механізми медіакультури, феномен медіаграмотності та психологічні основи її розвитку. Практичне значення оволодіння навичками медіаграмотності сприяє успішній орієнтації студентів у сучасному інформаційному просторі та формуванню якостей активного конкурентоспроможного професіонала.

Організація вчителем завдань для формування критичного мислення та навичок перевірки фактів, а також їх якісне виконання учнями забезпечить формування умінь, пов'язаних із критичним аналізом інформації, і стане кроком до розвитку кращої критичної мислення в майбутньому. У старшій школі стає складніше працювати з джерелами інформації та набувати досвіду критичного аналізу, тому знання засобів і технологій формування критичного мислення як категорії педагогіки та методу пізнання є обов'язковими на кожному етапі навчального процесу.

«Тому одним із важливих напрямків роботи з формування громадянської компетентності є поглиблення громадянських знань старшокласників, отриманих на уроках історії, та вміле застосування здобутих знань у навчальній практиці» [10, с. 2]. Особливого значення набуває планомірне і систематичне накопичення у старшокласників понять і висновків про сутність суспільних відносин, політичних і соціальних процесів, громадянських і громадських рухів, про значення громадянських цінностей і загальноприйнятих норм поведінки. людей і груп людей у складних соціально-політичних відносинах.

ВИСНОВКИ

Отже, в теоретичній частині дослідження вивчено поняття громадянської компетентності в шкільній освіті. Так, з'ясовано, що громадянська компетентність – це інтегративна якість особистості, яка набуває певного рівня готовності до активної формування суспільного життя. Сформована громадянська компетентність безпосередньо пов'язана з громадянством як духовно-моральною цінністю, світоглядно-психологічною характеристикою особистості, зумовленою державницькою самоідентифікацією та усвідомленням приналежності до певної країни. Громадянська компетентність – це сукупність знань, умінь, навичок, досвіду, емоційно-ціннісних орієнтацій і переконань учня, які допомагають йому усвідомити своє місце в суспільстві, нести відповідальність за себе і свої вчинки, підвищують усвідомлення себе як громадянина, який відповідальний за відповідальність, має на увазі країну та бажання реалізуватись і працювати тут.

В процесі дослідження проаналізовано складові громадянської компетентності на уроках історії. Зокрема, з'ясовано, що громадянська компетентність, яка включає такі категорії, як громадянська дія, громадянський статус, вибір і відповідальність, виявляється в соціально-комунікативних та інформаційно-пошукових здібностях особистості, у громадянській участі, у її здатності вирішувати соціальні конфлікти та проблеми, діяти ефективно в невизначеному середовищі, приймати відповідальні рішення. Це, у свою чергу, є передумовою для саморозвитку і самореалізації особистості, побудови власної життєвої стратегії.

Історичні події та особи, які можуть навчити сучасну молодь громадській компетентності та патріотизму, включають:

1. Велика Французька Революція (1789-1799): Ця революція показала важливість активного громадянства, боротьбу за свободу та рівність, а також потребу в участі громадян у політичному процесі.

2. Махатма Ганді (1869-1948): Лідер індійського національного руху за незалежність, Ганді пропагував ненасильницьке опору, громадську активність та відданість своїй країні.

3. Нельсон Мандела (1918-2013): Південноафриканський політичний діяч та борець за права людини, Мандела прикладно демонстрував принципи толерантності, взаєморозуміння та помирання після закінчення апартеїду.

4. Розстріли на Майдані Незалежності (2013-2014): Ці події в Україні під час Революції Гідності стали прикладом масової громадської мобілізації, патріотизму та бажання змінити політичну систему.

5. Суфражетки (19-20 століття): Боротьба жінок за право голосу в багатьох країнах світу навчила молодь цінності активної участі у політичному процесі та захисту прав людини.

6. Джон Ф. Кеннеді (1917-1963): Американський президент, відомий своїми закликами до громадянської відповідальності та активної участі громадян у справах держави.

Ці історичні події та особи можуть надати приклади патріотизму, громадської активності та сприяти розвитку громадської компетентності серед сучасної молоді.

Виховання громадянської компетентності учня означає формування в нього комплексу особистісних якостей і рис характеру, які є основою певного способу мислення та рушійною силою повсякденних дій, вчинків і поведінки.

В даному дослідженні як важливий елемент формування громадянської свідомості учнів на уроках історії розглянуто вміння протистояти маніпулятивним впливам. На сьогодні особливістю інформаційної війни є не лише використання найсучасніших засобів впливу, а й те, що вони є неконтрольованим ресурсом, при чому здійснюється маніпулятивний вплив за допомогою неправдивих даних і спотвореної інформації.

Історія може надати нам багато прикладів того, як протистояти маніпулятивним впливам. Ось кілька важливих уроків:

1. Розуміння історичних контекстів: Вивчайте історію, щоб зрозуміти, які методи маніпуляції використовувалися в минулому. Це допоможе розпізнати аналогічні підходи сьогодення і не ставати жертвою маніпуляцій.

2. Критичне мислення: Розвивайте свою здатність аналізувати інформацію, поставлюючи питання про джерела, мотиви авторів та можливі приховані агенди. Перевіряйте факти та шукайте більше доказів перед тим, як приймати рішення чи формувати думку.

3. Медіа-грамотність: Навчайтеся розрізняти об'єктивну інформацію від спотвореної. Відстежуйте різні джерела новин, перевіряйте їх достовірність та залучайтеся до критичного сприйняття інформації.

4. Спілкування та обмін ідеями: Активно взаємодійте з іншими людьми, обговорюйте позиції та аргументуйте свою думку. Це допомагає розвивати критичне мислення та відчувати себе більш упевнено в розумінні різних поглядів.

5. Навчання з історичних помилок: Вивчайте приклади з минулого, коли маніпулятивні техніки призводили до негативних наслідків. Робіть висновки та запам'ятовуйте ці уроки, щоб не повторювати помилки.

Зрозуміння історії та набуття навичок протистояння маніпулятивним впливам можуть робити нас більш обізнаними та здатними приймати обґрунтовані рішення.

Сучасна освіта не може залишатися осторонь важливих суспільних процесів і змін. Заохочуючи нас зрозуміти цінність громадянської освіти, відповідальності, рівності, прав людини, поваги до різноманітності, людської гідності в процесі навчальної діяльності, навчальні програми закладів освіти стимулюють розвиток громадянської компетентності учнів середніх та старших класів.

Освіта може сприяти формуванню у людини нових життєвих навичок, стратегій, є центром розвитку його творчих можливостей, задоволення особистих і суспільних інтересів.

Формування громадянської компетентності є одним із головних завдань Нової української школи. Її головна мета – виховати свідомого громадянина, патріота, професіонала та особистість, чий світогляд і спосіб мислення спрямовані на саморозвиток і розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

Надзвичайно важливо і актуально сьогодні є виховати у здобувача освіти здатність працювати в демократичних умовах, забезпечити єдність і процвітання України. Провідну роль відіграє формування громадянських навичок учнів загальноосвітніх шкіл.

Значні можливості для розвитку громадянських якостей старшокласників відкриває вітчизняна історія як предмет. У змісті навчального предмета «Історія України» закладені значні можливості для акцентування, поглиблення та набуття учнями громадянських знань, набуття відповідних умінь і навичок.

Подальші дослідженнями у цьому напрямі можуть стосуватись критеріїв оцінювання та рівнів сформованості громадянської компетентності учнів, впровадження в шкільну практику предмета «громадянська освіта».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Локшина О.І., Овчарук О.В., Паращенко Л.І., Пометун О.І., Савченко О.Я., Трубачова С. Є. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. К.: вид-во «К.І.С.», 2004. 112 с.
2. Бурау О.Ф., Смирнова М. О. Формування громадянської компетентності учнів засобами інформаційних технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2013. Том 38, № 6.
3. Голуб Н. Б. До проблеми формування громадянської компетентності в учнів ліцею на уроках української мови. Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з онлайн трансляцією, м. Суми, 6-7 червня 2019 р.
4. Голуб Н. Б. Комунікативна компетентність учнів загальноосвітньої середньої школи: структурні компоненти / Н. Б. Голуб // *Наук. вісн. ХДУ : Педагогічні науки*, Херсон, 2011. № 58. С. 220-224.
5. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Концепція навчання української мови учнів старшої школи / за заг. ред. д-ра пед. наук Н. Б. Голуб. Київ : Педагогічна думка, 2019. С. 56.
6. Гончарова О. С. Формування громадянської та соціальної компетентностей учнів на уроках історії. *Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф.* Харків, 2019. 11. с. 21-25.
7. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас. Посібник для вчителя – / М. Рафальська, О. Боярчук, Н. Герасим та ін. – К. : 2017. – 136 с.
8. Громадянська освіта. Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58875/>. (дата звернення: 11.07.2023).

9. Драгомирецька Н. Громадянська відповідальність як віддзеркалення розвитку громадянського суспільства. *Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України*, 2009. № 1. С. 257-268.

10. Дроздовський Д. Виклики й перспективи реформування сучасної освіти в Україні / Д. Дроздовський // *Дивослово*. 2018. № 1. С. 2-6.

11. Забезпечення формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти (Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програм проекту «Громадянська освіта – Україна»//*Історія в школах України*. 2006. 8. С.4

12. Закон України «Про освіту» URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення: 18.07.2023).

13. Іванов В. Медіаосвіта та медіаграмотність : визначення термінів / Іванов В. В., Шкоба О. Я. // *Інформаційне суспільство*. 2012. Вип. 16. Липень – грудень. С. 45.

14. Каленюк І. Використання матеріалів музеїв у практиці викладання історії в школі. *Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 5.: Музейна педагогіка. Теорія і практика. / каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; Упоряд. А. Силук. Луцьк, 2013. С. 47-49.*

15. Кремень В.Г. Формування культури громадянськості – важливе завдання становлення української держави і громадянського суспільства/ В.Г.Кремень. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Матеріали другої Всеукраїнської наукової конференції, 13-14 листопада 2007.-К.:ДОК,2007.С.261-265.

16. Кучер О. А. Формування громадянської компетентності учнів профільних класів засобами варіативних суспільствознавчих предметів [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни)» / О. А. Кучер. К ., 2014. 252 с.

17. Кучерук О. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ імені І. Франка. 2011. 420 с.
18. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): монографія / О. І. Локшина. Київ : Богданова А. М., 2009. 404 с.
19. Ляшенко О. І. Пріоритети розвитку української школи в умовах реформування освіти / О. І. Ляшенко // Педагогічна освіта : теорія і практика : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 22. С. 39-42.
20. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук зі спец. 13.00.02 / Л. І. Мамчур. Херсон, 2012. 45 с.
21. Мануйлов Є. Громадянська відповідальність особистості як атрибутивний феномен правового суспільства / Є. М. Мануйлов, Ю. Ю. Калиновський // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 2. С. 113 - 129.
22. Мацейків Т. Формування громадянської компетентності та національної ідентичності учнів на уроках історії в музеї. Музейна педагогіка в науковій освіті. II Всеукраїнська науково-практична конференція «Музейна педагогіка в науковій освіті».
23. Мацейків, Т. І. Шляхи, форми та методи формування громадянської компетентності учнів ліцею на уроках історії України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020, 75 (1). С. 132-136.
24. Нова українська школа : основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с.

25. Овчарук О. В. Характеристики освіти для демократичного громадянства : європейський контекст / О. В. Овчарук / Пост методика. 2013 № 3.
26. Омельченко І. М. Сутнісні модуси категорії «комунікативна діяльність» у дискурсі постнекласичної психології. / І. М. Омельченко // Психологія і особистість. 2017. № 1 (11). С. 25-40.
27. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті /О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики . К. : К.І.С., 2004. С. 66-72.
28. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
29. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. №23. С.18-20.
30. Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. / Посібник для вчителя для реалізації наскрізної тематичної лінії "громадянська відповідальність" в оновлених шкільних програмах для 5-9 класів. - Європейський центр ім. Вергеланда - Київ, 2017 - 136 с.
31. Ремех Т.О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2, с. 34-36.
32. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підруч. для студ. вищ. навч. заклад. / О. Я. Савченко. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
33. Салтановська С.В. Використання інтерактивних технологій для формування ключових компетентностей учнів на уроках історії. *Становлення і розвиток педагогіки*, 2018, 2.

URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/ped/27feb2018/68.pdf> (дата звернення: 13.07.2023).

34. Семенов О. Підготовка майбутніх учителів-словесників до позакласної діяльності з патріотичного виховання: лінгвоаксіологічний контекст / О. Семенов // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка ; [редкол.: А. А. Сбруєва, О. Є. Антонова, Дж. Бішоп та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2017. № 6. С. 142–152.

35. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання» / Т. М. Смагіна. К., 2007. 267 с.

36. Смирнова М. О. Організація роботи за методом навчального проекту загальноосвітнього навчального закладу. *Практика управління закладом освіти*. 2007. № 3(9). С. 85-88.

37. Станіченко О. Використання методів формування критичного мислення в учнів старшої школи під час вивчення інтегрованого курсу «Громадська освіта». *Режисура уроку*, 2021, № 1 (96). URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/224558/225856> (дата звернення: 11.07.2023).

38. Ткаченко, О., Грукач, В., Ткаченко, Т. Формування особистісних компетентностей учнів на уроках історії та правознавства шляхом залучення документальних джерел. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*, 2022, 14, С.116-138. URL: <https://sdc-journal.com/index.php/journal/article/view/410> (дата звернення: 11.07.2023).

39. Токарева А.В., Чижикова І.В., 2021. Сучасні підходи до формування громадянської компетентності студентів: міжнародний та національний контексти. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. 2021. № 1 (21).

40. Усатенко Т. Горизонт нової української школи: компетентність «Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами». *Українська мова і література в школі*. 2017. № 6. С. 37-40.

41. Степанова Н. Формування громадянської компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів / укладач Степанова Н. М. // Черкаси, 2014. 42 с.

42. Шпаляренко Ю. Особливості впровадження спецкурсу з формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 2018, № 3 (62), 2.

43. Янкович О. І. Медіаосвіта в загальноосвітній школі : навчально-методичний посібник / О. Янкович. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. 160 с.

44. Наказ МОН № 795 від 12.07.2021 року Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/83023/ (дата звернення: 04.11.2023).

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Олександр Степанов Федорів,
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символики університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

6 вересня 2022
(дата)

[Підпис]
(підпис)

Олександр Степанов Федорів
(ім'я, прізвище)

Додаток

Кодекс доброчесності